

УДК 340.12

**ПРАВОПОРЯДОК І ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА
(ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ В ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ)**

Воронова І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
старший науковий співробітник

Анотація: У статті поставлено питання про особливий характер взаємозв'язку правового порядку і правомірної поведінки в умовах функціонування правової держави і громадянського суспільства. Досліджено провідну роль у становленні правопорядку активної і буденної правомірної поведінки суб'єктів права з високим рівнем правосвідомості та правової культури. Підкреслено необхідність активного правового виховання носіїв конформістської і маргінальної правомірної поведінки.

Ключові слова: правова держава, громадянське суспільство, правовий порядок, правова поведінка, правомірна поведінка, конформістська поведінка, маргінальна поведінка.

Аннотация: В статье поставлен вопрос об особом характере взаимосвязи правового порядка и правомерного поведения в условиях функционирования правового государства и гражданского общества. Исследована ведущая роль в становлении правопорядка активного и будничного правомерного поведения субъектов права с высоким уровнем правосознания и правовой культуры. Подчеркнута необходимость активного правового воспитания носителей конформистского и маргинального правомерного поведения.

Ключевые слова: правовое государство, гражданское общество, правовой порядок, правовое поведение, правомерное поведение, конформистское поведение, маргинальное поведение.

Annotation: In the article a question is put about the special character of intercommunication of legal order and good behaviour in the conditions of functioning of the legal state and civil society. A leading role is investigational in becoming of law and order of active and workaday good behaviour of legal subjects with the high level of sense of justice and legal culture. The necessity of active legal education of carriers is underline conformist and marginal legitimate behaviors.

Key words: the legal state, civil society, legal order, legal behavior, good behaviour, conformist behavior, marginal behavior.

Реальна правова держава характеризується наявністю належного правопорядку у всіх провідних сферах державного і суспільного життя, включаючи багатогранну життєдіяльність членів громадянського суспільства. Становлення надійного правопорядку – процес складний, не завжди передбачуваний і контрольований, оскільки значною мірою пов'язаний із внутрішнім психологічним світом кожної людини, самостійно здійснюючої вибір між правомірною і протиправною поведінкою. Цим вирішальною мірою визначається становлення стійкого правового порядку і якісний стан системи врегульованих правом різноманітних суспільних відносин. Практичне поєднання правопорядку і масової правомірної поведінки, зрештою, обумовлює соціальне, політичне, правове становище особистості, комфортність і гідність її існування. Сказане означає, що виявлення особливостей і значення взаємозв'язку правопорядку і правомірної поведінки в умовах формування і функціонування правової держави зберігає свою актуальність, наукову цінність.

Виникає теоретична і практична необхідність з нових позицій, обумовлених формуванням і функціонуванням громадянського суспільства та правової держави, звернути більш пильну увагу на особливості і значення природного зв'язку між встановлюваним правопорядком і здійснюваною масовою правомірною поведінкою.

Різним проблемам, що стосуються характеристики правомірної поведінки і правового порядку, в науковій літературі приділяється досить

багато уваги. У вирішення цих проблем вагомий внесок внесли С.С. Алексєєв, В.В. Борисов, М.І. Матузов, О.В. Петришин, С.М. Олейников, О.Ф. Скакун, В.Д. Ткаченко, М.В. Цвік і деякі інші дослідники. Є значна наукова база, що дозволяє оцінити можливості правової держави, що формується в перетворенні тієї юридичної дійсності, яка характеризується й відповідним правовим порядком та особливостями правової поведінки, здійснюваної членами громадянського суспільства, що розвивається.

Становлення та функціонування правової держави як складного суспільного явища не може виходити тільки з ідеалу, спочивати на декларованих цінностях. Воно покликане формуватися на конструктивних, творчих, позитивно передбачуваних засадах, здатних протистояти самим негативним і шкідливим проявам і тенденціям, вклинюється в систему життєво важливих суспільних відносин. У багатьох сферах політичної, соціальної, правової дійсності постійно проявляють себе як позитивні фактори, що безпосередньо впливають на організацію і затвердження необхідних соціально-юридичних зв'язків, так й негативні явища, що викликають дезорганізацію в правовому порядку. Отже, функціональна спрямованість правової держави не в останню чергу пов'язана з встановленням і закріпленням необхідного для життєдіяльності громадянського суспільства та його членів належного і надійного правового порядку.

Правовий порядок як одна з провідних категорій загальної теорії права знаходиться в центрі наукового пізнання і висвітлюється з різних позицій.

Правопорядок розглядається як особливий режим упорядкованості, організованості суспільних відносин, він складається на базі законності [5, с. 139]. Правовий порядок така основа урегульованості відносин, яка затверджується і функціонує в результаті фактичної реалізації вимог правових норм, що відповідає принципу законності [2, с. 192]. Правовий порядок – це стан (режим) правової впорядкованості (урегульованості і погодженості) системи суспільних відносин, що складається в умовах реалізації законності, тобто це атмосфера нормального правового життя, яка встановлюється в результаті точного і повного здійснення приписів правових норм (використання прав, виконання обов'язків, дотримання заборон) всіма суб'єктами права [7, с. 449]. Правопорядок стає організаційно-регуляційною формою вираження і забезпечення потреб і законних інтересів людей. Внаслідок встановлення правопорядку суспільним відносинам надається необхідна динаміка. У кінцевому рахунку, правопорядок формалізує оптимальні з точки зору інтересів суспільства і держави умови для життєдіяльності людей [9, с. 561].

На думку О.Ф. Скакун, ознаками правопорядку є те, що він: закладається в правових нормах у процесі правотворчості; спирається на верховенство права і авторитет закону в сфері правових відносин; встановлюється в результаті реалізації правових норм, тобто здійснення законності в правореалізаційній діяльності; створює сприятливі умови для використання суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків; вимагає юридичної відповідальності для кожного, хто вчинив правопорушення; створює умови для організованості громадянського суспільства і режим сприяння для індивідуальної свободи; забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу [6, с. 725].

Потреби правової дійсності, поєднуються з сутністю і змістом реального правопорядку, полягають у подоланні протидіючих даному порядку негативних явищ, що деформують характер і якість життєдіяльності членів громадянського суспільства. У зв'язку з цим увага правової держави, що розвивається, має бути постійно сконцентрована на готовність формувати ті механізми та засоби, які здатні нейтралізувати фактор дезорганізації правового життя суспільства. Правова держава здатна справлятися з таким функціональним призначенням за умови, що й самі члени громадянського суспільства готові протистояти не тільки зовнішнім негативним факторам, але й здатні долати власну правову відсталість, позбавлятися від правової пасивності і прагнення зловживати правом. Практично це означає, що кожна особистість повинна мати стійку схильність до впевненого та передбачуваного вибору правової поведінки як поведінки правомірної.

Правовий порядок така система правових і неюридичних елементів, процесів, засобів, яка сприяє встановленню і підтримці правомірної поведінки суб'єктів, тобто такої поведінки, яка передбачена нормами права і досягає цілей правового регулювання [6, с. 725]. У кінцевому рахунку, правовий порядок являє собою сформовану на дії права і законності упорядкованість суспільних

відносин, яка виражається в правомірній поведінці суб'єктів права [9, с. 565].

Зі сказаного випливає, що правовий порядок – це та цінність правової держави, яка обумовлює всі провідні сторони соціальної та правової дійсності і вирішальною мірою стає результатом масової правомірної поведінки членів громадянського суспільства. Взаємозв'язок між належним правовим порядком і стійкою і передбачуваною правомірною поведінкою значної частини членів громадянського суспільства носить закономірний, необхідний і нерозривний характер.

Ідеальне значення для формування і зміцнення правового порядку має наявність такої соціально-активної правомірної поведінки, при якій реалізація вимог, приписів юридичних норм будується на усвідомленні пріоритетних цінностей права і шанобливому ставленню до них. Активна правомірна поведінка особистості характеризується усвідомленою і цілеспрямованою діяльністю заради досягнення соціально значущого корисного результату. Головний критерій такої поведінки бачиться в наявності конкретних позитивних результатів. Соціально-правова активність визначається високим рівнем правосвідомості, глибокою правовою переконаністю, свідомо прийнятою готовністю використовувати надані правом можливості і творчо керуватися ними в своїй повсякденній поведінці [3, с. 5].

Стійкість правомірної поведінки пов'язана з правовою активністю значної частини членів суспільства у відповідних суспільних відносинах. Дана правова активність обумовлена якісним правовим вихованням, високим рівнем правової культури та правосвідомості. На базі цього у суб'єктів права формується почуття шанобливого ставлення до права, конкретних правових законів, іншим правових цінностей, стимулюючи правомірну спрямованість поведінки.

Тільки при активній правомірній поведінці суб'єкти права повноцінно і по максимуму використовують ті можливості, які надає право, чинні закони, юридичні норми. При такому вигляді поведінки у сфері права досягається реалізація всіх пріоритетних прав і свобод людини і громадянина, що й обумовлює досягнення належного правового порядку в усіх провідних сферах соціальної та правової дійсності.

Суб'єктами активної правомірної поведінки можуть бути лише люди ініціативні, які шукають, підприємливі, творчі, певною мірою ризиковані, самовіддані, які вміють виходити за рамки загальноприйнятого і освоювати щось незвідане, але лежачі в площині дозволеного правом. Користуючись максимальними правовими можливостями, такі суб'єкти права не можуть не відчувати поваги до права як значимої соціальної цінності. Така правомірна поведінка вирішальною мірою ініціює становлення того правового порядку, який відповідає параметрам правової державності.

Зрозуміло, правова держава і громадянське суспільство зацікавлені в різних видах правомірної поведінки, завдяки яким значна частина членів суспільства виключає зі свого поведінкового арсеналу протиправні діяння. Але при цьому слід підкреслити, що масова правомірна поведінка

співвідноситься в першу чергу з повсякденною, звичною (позитивною) поведінкою суб'єктів права. Така поведінка в повній мірі відповідає діючим юридичним розпорядженням, знаходить вираз у повсякденній життєдіяльності членів суспільства, в численних юридично значимих діях.

Звично-буденна правомірна поведінка стає засобом досягнення політичних, соціальних, духовних та інших інтересів і потреб членів суспільства. У процесі зазначеного типу правомірної поведінки не тільки реалізуються права і свободи суб'єктів права, а й виконуються їхні юридичні обов'язки.

Буденна (звична) правомірна поведінка вимагає від суб'єктів права слідування засвоєним правовим ідеям, принципам, нормам, що стає засвоєним поведінковим актом. Така поведінкова звичка у відповідних суб'єктів права трансформується в конкретні акти чітко вмотивованої сталої правомірної поведінки.

Поступово в правосвідомості особистості виробляється потреба вести себе відповідним чином в аналогічних життєвих ситуаціях. Стереотип поведінкової звички стає домінуючим в механізмі мотивації буденної правомірної поведінки. Проте деякий автоматизм мотивації даного виду правомірної поведінки зовсім не применшує значення розумового процесу при виникненні кожної нової життєвої ситуації, відчуває потребу в правовій регламентації.

Усвідомлене засвоєння правових приписів, незважаючи на звичне до них ставлення, вимагає щоразу від суб'єкта конкретних правових відносин звернення до своїм правовим внутрішнього світу, включення своєрідного механізму правосвідомості і мотивації майбутнього правомірної поведінки. Звично-буденна правомірна поведінка стає надійною і гарантованою базою формування належного правового порядку.

При конформістській (пасивній) правомірній поведінці суб'єкта права виконують юридичні приписи головним чином тому, що так поведуться інші члени суспільства. Носії даної правомірної поведінки не вникають в цінності права, займають пасивні позиції з багатьох життєво-правових напрямках. Так, В.М. Сирих вважає, що при конформістській поведінці людина свідомо ухиляється від використання певних прав і свобод (не реалізує своє право на працю, ухиляється від вступу в шлюб, не бере участь у виборах представницьких органів) і тим самим не прагне досягти позитивних правових результатів [8, с. 326-327]. Однак й цей вид правомірної поведінки є компонентом становлення необхідного правового порядку. У зв'язку з цим важливо, щоб владні структури та інститути громадянського суспільства приділяли більшу увагу питанням правової освіти, правового виховання, підвищення рівня правосвідомості та правової культури у відповідних шарах суспільства. Такий підхід здатний підсилувати процеси становлення необхідного суспільства правового порядку.

У найменшій мірі інтересам суспільства та його членів відповідає маргінальна (прикордонна) правова поведінка. Хоча ця поведінка і відображає правомірну спрямованість, але, будучи відчуженим від позитивної правосвідомості, правової культури,

шанобливого ставлення до правових цінностей, воно буде виключно на страху суб'єкта права бути покараним у разі переходу в зону протиправних діянь.

Носії маргінальної поведінки стають своєрідними постачальниками протиправних поведінкових акцій, оскільки не перебувають у полоні правових цінностей і мають схильність до правопорушень. Страх перед юридичними санкціями не завжди утримує їх в рамках правомірної поведінки. Маргінальна поведінка вносить певні деструктивні моменти в процеси становлення і зміцнення правового порядку. Не володіючи належним рівнем правосвідомості та правової культури, ігноруючи правові цінності, носії маргінальної поведінки не відносяться до тієї частини членів суспільства, яка зацікавлена в повноцінному правовому порядку і пов'язує з ним реалізацію своїх пріоритетних прав і свобод. Маргінальні поведінкові акції відчужують певну частину членів суспільства від позитивних правових перетворень, позбавляють їх можливості цілком використовувати потенціал правових цінностей й тим самим забезпечувати своє гідне існування.

Очевидно, що мотивація і здійснення усвідомленої передбачуваної і масової правомірної поведінки, в якій життєво зацікавлено громадянське суспільство та його члени, протікають далеко не в ідеальних умовах, перебувають під постійним пресом різноманітних й неоднозначних факторів та умов, що направляють суб'єктів права, як у бік правомірних акцій, так й протиправних діянь. Та й сама класифікація видів правомірної поведінки носить досить умовний характер, оскільки в реальному правовому житті суспільства далеко не завжди можна чітко визначити природу, мотивацію і характер вчиненого поведінкового акту, як правомірного, так і протиправного. Отже, й динаміка формування необхідного правового порядку також характеризується елементами суперечливості, неоднозначності, непередбачуваності, стихійності, умовності відповідних процесів. Але оскільки при будь-якому вигляді правомірної поведінки не порушуються закони, дотримуються правові норми, досягаються певні правові цілі й тим самим закладаються основи очікуваного правового порядку, то можна стверджувати, що масова правомірна поведінка в цілому – головний чинник формування того правового порядку, з яким пов'язує своє функціонування права держава.

Грунтуючись на стійкій, масовій, правомірній поведінці, надійний правовий порядок, що складається в умовах функціонування правової держави і громадянського суспільства, повинен володіти достатнім потенціалом і необхідними ресурсами для того, щоб протистояти і протидіяти протиправним діянням і створювати тим самим сприятливі умови для гідного існування членів суспільства, реалізації їх життєво значущих прав і свобод.

У правовій системі суспільства тісно взаємодіють об'єктивні та суб'єктивні фактори, елементи належного і сушого, конкретного і абстрактного, реального і бажаного, моделі поведінки і саме конкретну поведінку, тобто постійно проявляють себе елементи певних конфліктів, всякого роду

переходів процесів і явищ з одного стану до іншого [4, с. 25, 113].

Таким чином, у процесі формування необхідного правопорядку також неоднозначно проявляють себе особливості мотивації та здійснення правомірної поведінки, які залежать від рівня правосвідомості та правової культури, правових знань, юридичного досвіду та інших життєвих обставин. Природа, зміст і сутність правомірної і протиправної поведінки членів суспільства, становлення належного правового порядку нерозривно пов'язані з правом, системою законодавства, усіма юридичними інституціями та правовим життям суспільства. Діюче право – це основа, фундамент всіх метаморфоз, які відбуваються в процесі здійснення різних форм юридичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергель Ж.-Л. Общая теория права / Под. общ. ред. В.И. Даниленко : пер. с фр. Ж.-Л. Бергель. – М. : Издательский дом NOTA BENE, 2000. – 576 с.

2. Загальна теорія держави і права : підручник / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.

3. Кожевников В.В. Виды правомерного поведения / В. В. Кожевников // Юрист. 2005. – № 5. – С. 7-11

4. Матузов Н. И. Актуальные проблемы теории права / Н. И. Матузов. – Саратов: Изд-во Саратовской государственной академии права, 2003. – 512 с.

5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович; вид. 9-е, зі змінами. – Львів: Край, 2007. – 192 с.

6. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) / О. Ф. Скакун. – Харьков: «Эспада», 2005. – 839 с.

7. Скакун О.Ф. Теория права та держави : підручник / О. Ф. Скакун; 2-ге видання. – К: Алерта; КНТ;ЦУЛ, 2010. – 520 с.

8. Сырых В.М. Теория государства и права : учебник / В.М. Сырых. – М.: Юстиц Инфо, 2004. – 704с.

9. Теория государства и права : курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Норма Инфра-М, 2013. – 640 с.

УДК 340.13

ТЕХНІКА МОНІТОРИНГОВОГО ЗБОРУ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ТИПОВИХ ПРАВОТВОРЧИХ ПОМИЛОК

Онищук І. І.,

кандидат юридичних наук,
в.о. доцента кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
ім. Короля Данила Галицького,
здобувач наукового ступеня доктора юридичних наук
кафедри теорії держави і права НАВСУ

Анотація: Висвітлено питання доцільності збору та узагальнення правотворчих помилок у процесі правового моніторингу. З'ясовано, що правовий моніторинг є способом виявлення техніко-юридичних помилок відповідного нормативно-правового матеріалу. Доведено, що знання експертами про правотворчі недоліки слугують орієнтиром для цілеспрямованого, предметного аналізу тексту нормативно-правового акта.

Ключові слова: правовий моніторинг, правотворчість, правотворча помилка, юридично-технічна помилка, нормативно-правовий акт, прогалини в праві.

Анотация: Освещены вопросы целесообразности сбора и обобщения правотворческих ошибок в процессе правового мониторинга. Выяснено, что правовой мониторинг является способом выявления технико-юридических ошибок соответствующего нормативно-правового материала. Доказано, что знания экспертами о правотворческих недостатках служат ориентиром для целенаправленного, предметного анализа текста нормативно-правового акта.

Ключевые слова: правовой мониторинг, правотворчество, правотворческая ошибка, юридико-техническая ошибка, нормативно-правовой акт, пробелы в праве.

Annotation: Highlights the feasibility of collecting and consolidating the law-making errors in the process of the legal monitoring. Found that the legal monitoring is a way of identifying the technical and legal errors relevant regulatory material. It is proved that the knowledge of experts on the legislative shortcomings serve as a guide for targeted, proper analysis of the text of a normative legal act.

Key words: legal monitoring, law making, law-making error, legal and technical error, legal act, the gaps in the law.

Постановка проблеми. Типовість таких правотворчих помилок як безсистемність нормативно-правових актів, їх внутрішня суперечливість і зайва численність, надмірна кількість у законодавстві декларативних норм, не забезпечених механізмом реалізації, а також повторюваність подібних помилок протягом багатьох

років говорять про їх системний характер. Все це свідчить про низьку якість правотворчої роботи, її значне відставання від соціальних, економічних, політичних та інших потреб суспільства, про надмірну кількість правотворчих помилок та інших прорахунків у правовому регулюванні.

Одноразовими, епізодичними діями неможливо впоратися з названими проблемами. Потрібне відповідне системне реагування – правовий моніторинг, який вирізняється комплексним